

Користін Олександр Євгенійович –
доктор юридичних наук, професор;

Тихонова Олена Вікторівна –
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Розглянуто особливості діяльності слідчих та оперативних працівників у виявленні та розслідуванні злочинів, передбачених ст. 209 КК України. Проаналізовано окремі положення нормативно-правових актів, які врегульовують досліджуване питання.

Ключові слова: фінансова безпека держави; легалізація злочинних доходів; слідчий; оперативний працівник; оперативно-розшукова справа.

Рассмотрены особенности деятельности следователей и оперативных сотрудников при выявлении и расследовании

преступлений, предусмотренных ст. 209 УК Украины. Проанализированы отдельные положения нормативно-правовых актов, которые регулируют данный вопрос.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства; легализация преступных доходов; следователь; оперативный сотрудник; оперативно-розыскное дело.

Were the features of the activities of investigators and operational staff in the detection and investigation of crimes under Art. 209 of the Criminal Code. Were analyzed certain provisions of legal acts that regulate the issue.

Keywords: financial security of the state; money laundering; the investigator; operating officer; operational-search case.

Мотидія злочинам, що утворюють загрозу фінансовій системі держави, нині є одним з пріоритетних напрямів у роботі правоохоронних органів, зокрема, органів внутрішніх справ. Основним підрозділом ОВС, до завдань якого належить виявлення економічних злочинів проти власності, у сфері службової і господарської діяльності, інтелектуальної власності, а також забезпечення відшкодування завданих злочинами матеріальних збитків, є Державна служба боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ).

На теперішній час організація діяльності цього підрозділу зазнала певних змін, що зумовлено набуттям чинності КПК України та прийняттям низки підзаконних нормативно-правових актів, які врегульовують діяльність правоохоронних органів у нових законодавчих умовах. З-поміж іншого, одним з основних аспектів у забезпеченні ефективної протидії фінансовій злочинності стало налагодження плідної взаємодії слідчих та оперативних працівників підрозділів ДСБЕЗ. Особливої актуальності це набуло у зв'язку з окремими положеннями нового КПК України, адже, як наголосив Міністр внутрішніх справ В. Захарченко: «Статті Кримінального кодексу, які раніше розслідувалися іншими відомствами – Службою безпеки України, прокуратурою і податковою міліцією, – тепер перейшли до підслідності нашого міністерства. У першу чергу нам передали функції з розслідування економічних і посадових злочинів» [1].

Окремі аспекти взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів висвітлювали у своїх працях провідні вчені в галузі права, зокрема, К. В. Антонов, Р. С. Белкін, Б. А. Вікторов, О. Ф. Долженков, Г. О. Душейко, В. П. Дробот, В. В. Іванов, Н. С. Карпов, І. П. Козаченко, В. П. Корж, Є. В. Лизогубенко, Є. Д. Лук'яничков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, Л. Д. Удалова, В. Ф. Усенко, В. П. Хомколов, М. Є. Шуμιло та ін. Проте в нових процесуальних умовах дещо по-іншому ставиться питання до взаємодії слідчого та оперативного працівника.

Метою цієї статті – визначити особливості в організації діяльності слідчих та оперативних працівників у виявленні та розкритті одного з найнебезпечніших протиправних діянь, які суттєво порушують стабільне функціонування фінансової системи держави – легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, окреслення проблемних моментів у досліджуваній діяльності та надання пропозицій щодо їх подолання.

Загалом слід зазначити, що ефективна протидія відмиванню злочинних доходів можлива лише за якісно організованої діяльності оперативних

працівників, які виявляють зазначені факти, та слідчих, які здійснюють досудове розслідування таких злочинів. В умовах останніх законодавчих змін це стає неможливим без налагодження взаємодії слідчих з оперативними працівниками. І звісно, що взаємодія між слідчим та оперативним працівником реалізується не лише у процесуальній формі.

Виділяючи процесуальну форму, передусім, зосередимо увагу на виконанні оперативним працівником доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження, що передбачено п. 3 п. 2 ст. 40 КПК України. Такі доручення, відповідно до п. 3 ст. 41 КПК України, є обов'язковими для виконання.

Як було зазначено вище нині до підслідності слідчих ОВС належить значна кількість економічних злочинів. Поряд з тим, на нашу думку, мають місце суттєві прогалини, які потребують принципового та змістовного процесуального вирішення. Зокрема, до підслідності слідчих ОВС не відноситься легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. І з приводу цього є кілька аспектів обґрунтування думки авторів.

Відповідно до п. 3 ст. 216 КПК України розслідування злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», здійснюється слідчими органів, які забезпечують контроль за додержанням податкового законодавства. Проте, на нашу думку, це є дещо нелогічним, адже податкові злочини не є предикатними до ст. 209 КК України.

Поряд з тим, предикатними до ст. 209 КК України залишається ціла низка злочинів підслідних слідчим органам внутрішніх справ. Зважаючи на те, що досудовому розслідуванню факту легалізації злочинних доходів має передувати розслідування факту вчинення предикатного злочину виключно підслідність фактів легалізації слідчим підрозділам податкової міліції є необґрунтованою.

Хоча можна припустити, що вирішенням цієї ситуації частково є застосування норми, викладеної у п. 5 ст. 216 КПК України, відповідно до якої «Якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, ... і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, то у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження прокурор, ... своєю постановою визначає підслідність всіх цих злочинів.» Але це лише часткове вирішення явної прогалини кримінально-процесуального законодавства, принципова проблема залишається. Крім того, необхідно враховувати що особа, яка вчинила предикатний злочин не завжди є особою, яка здійснює легалізацію злочинних доходів. За межами контролю певною мірою залишаються особи, які професійно здійснюють саме виключно легалізацію доходів. На наш погляд, подолати зазначене можна одним із двох шляхів: або вивести ст. 209 КК України з виключної підслідності органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, або внести до переліку предикатних злочинів щодо ст. 209 КК України і податкові злочини. Хоча другий варіант суттєво ускладнює налагоджений механізм взаємодії суб'єктів протидії відмиванню коштів в Україні чим зменшує ефективність такої діяльності в нашій державі. З цього приводу необхідно також указати на підвищення ризиків

негативного оцінювання експертами FATF, яка матиме місце 2015 р. в Україні, щодо розвитку та поліпшення системи запобігання та протидії відмиванню коштів у нашій державі.

Слід зазначити, що не лише у процесуальній формі відбувається взаємодія. Її розглядають також й в організаційній формі, до якої належать спільний аналіз інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; взаємний обмін інформацією; консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами первинної перевірки; використання оперативно-розшукових обліків; створення та діяльність слідчо-оперативних груп [2].

Досліджуючи організацію діяльності слідчого та оперативного працівника у виявленні та розслідуванні легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаємо за доцільне зупинитись на окремих аспектах організаційної форми. В умовах нового законодавства спільна діяльність слідчого та оперативного працівника набула нових, особливих рис. Вона ґрунтується не лише на нормах КПК України, а й на положеннях підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, Наказ МВС України «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» від 14 липня 2012 р. № 700 (Наказ № 700) врегулює безпосередньо окремі аспекти такої взаємодії. У цій Інструкції чітко прописаний механізм проведення спільних дій слідчого й оперативного працівника, порядок надання інформації та ознайомлення слідчого з результатами певних дій. Зазначена Інструкція була прийнята на заміну цілому переліку підзаконних актів, які врегульовували взаємодію слідчих з різними підрозділами ОВС, зокрема це стосується й Наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки» від 8 вересня 2005 р. № 760.

Як відомо, легалізація злочинних доходів характеризується високим рівнем латентності, тому викриття таких фактів потребує застосування специфічних заходів, до яких належать, зокрема, й негласні. Слід зауважити, що негласні заходи, як правило, обмежують або порушують права та свободи людини, тому з урахуванням норм чинного КПК України було внесено зміни й до відповідних нормативно-правових актів, які їх регламентують. Однією з таких норм був Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому зазначено, що для проведення негласних заходів необхідним є заведення оперативно-розшукової справи (ОРС), однією з підстав чого є наявність інформації про злочини, що готуються або осіб, які готують вчинення злочину.

Проте новацією є не підстави заведення ОРС та формально закріплені можливості проводити за наявності такої справи негласних заходів. На відміну від попереднього законодавства в Наказі № 700 закріплена обов'язкова взаємодія оперативного працівника зі слідчим під час збирання матеріалів у межах заведеної ОРС. Йдеться про положення, закріплені у розділі 3 цього наказу – «Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу». Відповідно до них, у разі заведення ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину,

підслідного слідчим органів внутрішніх справ, за такою ОРС має бути закріплений слідчий для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Але, на наш погляд, ця думка потребує обговорення.

По-перше, слід наголосити на некоректності власне назви розділу, адже, слідуючи з назви, у тексті має йтися про матеріали, які вже були зібрані за результатами оперативно-розшукової діяльності, та спрямовуються до слідчого для вирішення питання про порушення кримінальної справи. Положеннями п.1 цього розділу врегульована взаємодія на ще тільки етапі провадження ОРС, тобто з моменту самого її заведення. Тому можна припустити, що слідчого будуть прикріплювати до певної ОРС на початковому етапі. Але між заведенням ОРС та зібранням обсягу матеріалів, достатнього для документування факту готування вчинення злочину, може пройти не один день. Отже, така взаємодія відбувається не тільки під час надіслання оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу, а загалом під час ведення ОРС. Тому пропонуємо підкорегувати назву розділу 3 Наказу № 700 та викласти її в такій редакції «Організація взаємодії під час ведення ОРС та направленні оперативним підрозділом до слідчого підрозділу матеріалів, зібраних за результатами оперативно-розшукової діяльності».

По-друге, відповідно до чинного КПК України до злочинних діянь, які посягають на суспільні відносини у фінансовій системі держави, та підслідні слідчим органів внутрішніх справ належить досить значний перелік статей Кримінального кодексу України. Тому закріплення за кожною ОРС, заведеною за наявності інформації щодо особи, яка готує вчинення такого діяння, суттєво збільшує навантаження на слідчий підрозділ та значно розширює коло осіб, поінформованих про факт заведення ОРС та осіб, щодо яких відбувається оперативна розробка. Водночас ефективність такого заходу для якісного збирання матеріалів викликає певні сумніви. Дійсно, слідчий має досвід та знання щодо якості та обсягу матеріалів, які забезпечать правові підстави для реєстрації інформації в Єдиному реєстрі досудового розслідування (ЄРДР). Але чи дійсно доцільно знайомити його з матеріалами ОРС. Може буде достатньо зобов'язати оперативних працівників за результатами оперативно-розшукової діяльності складати довідку-меморандум з отриманої інформації, надавати її безпосередньому керівникові, щоб той звернувся до керівника слідчого підрозділу про розгляд питання щодо доцільності реєстрації такої інформації в ЄРДР. Запровадження запропонованого порядку дій дає змогу зменшити ризик необґрунтованого витоку інформації та знизити навантаження на слідчий підрозділ.

По-третє, ураховуючи те, що злочин, передбачений ст. 209 КК України, не підслідний ОВС можна припустити, що заведення ОРС за зазначеним фактом не передбачає закріплення за нею слідчого. Але у постанові про заведення ОРС може зазначатися кілька статей КК України, одна з яких буде підслідна слідчим ОВС. Виникає запитання: як необхідно діяти в такому випадку, адже, з одного боку, необхідно закріплювати за ОРС слідчого, а з другого – ні. Крім того, така ситуація створює певну «лазівку»

для оперативних працівників, які не бажають, щоб за їх ОРС було закріплено слідчого.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що законодавчі зміни, які відбулися внаслідок набуття чинності КПК України, ще потребують ретельного обговорення. З одного боку, вони були покликані зміцнити стан дотримання прав та свобод людини під час виявлення та розслідування злочинів, а з другого – призвели до того, що оперативні працівники у своїй діяльності щодо протидії фінансовій злочинності майже позбавлені самостійності та ініціативності та перебувають, так би мовити, в залежності від слідчого. Це дає змогу їм зайняти «позицію очікування» та перекладати всю відповідальність за результати протидії злочинності на слідчі підрозділи. За таких обставин ефективність протидії злочинності й особливо у фінансовій сфері, очікується не на високому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерв'ю Міністра внутрішніх справ Віталія Захарченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chas.cv.ua/index.php?newsid=8095>]
2. Апухтін С. І. Теоретичні та практичні питання взаємодії оперативних підрозділів ОВС під час розшуку обвинувачених і підсудних / С. І. Апухтін // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2012. – № 3. – С. 158–163.